

СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО ДИТИНИ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ

У статті представлено емпіричне дослідження статевої особливості впливу батьківського ставлення на становлення таких психологічних ресурсів як стратегії подолання та смисложиттєвих орієнтацій. Подано огляд наукової літератури вітчизняних та зарубіжних психологів щодо впливу ставлення батьків на формування стратегії подолання та смисложиттєвих орієнтацій.

Ключові слова: ставлення батьків до дитини, стратегії подолання, смисложиттєві орієнтації.

Постановка проблеми. Сім'я – це конкретна система взаємовідносин між подружжям, між батьками та дітьми; мала група, члени якої пов'язані подружніми або родинними стосунками, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю; соціальна необхідність, яка обумовлена потребою суспільства в фізичному та духовному відтворенні населення. Саме те, чого дитина набуває в сім'ї, вона потім зберігає протягом всього життя.

Аналіз психологічних досліджень з обраної проблеми зарубіжних та вітчизняних науковців доводить, що для повного та гармонійного розвитку особистості дитині необхідно зростати в здоровому сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові. Вчені А. Рой та М. Сігельман зазначають, що уважна, шаноблива поведінка батьків до дитини розвиває позитивне сприйняття себе останньої, а знехтувальна поведінка, відповідно, до неприйняття себе [1; 43]. На думку К. Хорні, формування здорової особистості можливе лише тоді, коли батьки проявляють істинну любов та тепло у стосунках з дитиною [5, 257]. На нашу думку, ставлення батьків до дітей виступатиме і психологічним ресурсом при подоланні життєвих труднощів.

З точки зору Е. Фрома батьківська любов у порівнянні з материнською є умовною любов'ю, яку дитина мусить заслужити. Вона виникає не з народженням дитини, а формується протягом перших років життя дитини. Щоб заслужити цю любов, дитина повинна відповідати певним соціальним вимогам і очікуванням батька стосовно здібностей дитини, досягнень, успішності. Любов батька, на думку Е. Фрома, дитина отримує лише як винагороду за успіхи і гарну поведінку. В дитині для батька втілюється можливість продовжити рід. Таким чином, по суті, батькова любов виконує функцію соціального контролю і є носієм вимог, дисципліни та санкцій.

А. Адлер зазначає, що роль батька у вихованні полягає у схваленні активності, спрямованості на розвиток соціальної компетентності. Якщо мати надає дитині можливість відчувати інтимність людської любові, то батько протоптує шлях дитині до суспільства. Батько є для дітей джерелом пізнання про світ, працю, техніку, сприяє формуванню соціально корисних цілей та ідеалів, професійних орієнтацій.

Як відмічає А. Греймс, материнська турбота забезпечує можливість прийняття, батьківська турбота спонукає віддавати.

Останнім часом все частіше висловлюється думка, що сама по собі ситуація є нейтральною. Її знак залежить насамперед від того, як людина ставиться до неї, що вкладає в неї, чого очікує. І через те, як людина оцінює її, відбувається переструктурування попереднього досвіду, оцінка своїх можливостей. В зарубіжній психології для позначення зусиль, які людина залучає для розв'язання життєвих труднощів, використовується поняття coping behavior, яке можна перекласти як подолання, переживання, адаптація.

На психічні особливості людини, її задатки впливають генетичні механізми, вік, її стать. У юнаків і дівчат у період юності відбувається остаточне закріплення статево-рольових стереотипів, а також загалом завершується формування статевої ідентифікації як процесу, пов'язаного з фізіологічними елементами дозрівання організму. Починають виявлятися найбільш значущі відмінності. Відтак, врахування статевої особливості дозволить уточнити особливості зв'язку ставлення батьків до дитини та розвитком її психологічних ресурсів.

І хоча дана проблема досить часто останнім часом потрапляла до поля зору науковців, єдиного визначення подолання на даний момент поки що немає. Серед інших визначень найбільш часто цитується Г. Вебер, який визначає подолання таким чином: "coping є індивідуальний спосіб взаємодії суб'єкта з ситуацією відповідно з його власною логікою, значимістю в житті людини і його психологічними можливостями" [3]. Суттєве значення при виборі певної стратегії подолання, відповідно, займає смислова сфера особистості.

До дослідження ціннісно-смислової сфери у різні роки зверталися відомі вітчизняні і зарубіжні психологи: С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, А. В. Петровський, Д. О. Леонтьєв, Н. І. Непомняща, В. Франкл, Ш. Шварц та ін. Незважаючи на відмінності в теоретичних і методологічних підходах, всі дослідники сходяться на думці про те, що цінності і смисли відіграють найважливішу роль у регуляції поведінки і діяльності людини.

Юнацький вік – це важкий період завершення статевого дозрівання і психологічного дорослішання. Завдяки почуттю дорослості, прагненню до освоєння нових соціальних ролей, що відбивається в появі нових інтересів, різноманітні образи "Я" об'єднуються в єдине ціле, утворюючи "Я-концепцію". Йде велика внутрішня робота з перегляду свого ставлення до себе, до людей і навколишнього світу в пошуках своїх цінностей.

Отже, **метою** нашого дослідження є визначення впливу ретроспективних уявлень дітей про батьківські ставлення до них на становлення стратегій подолання та смисложиттєвих орієнтацій.

Методики та процедура дослідження. У дослідженні брали участь по 30 осіб жіночої та чоловічої статі юнацького віку. Задля розкриття особливості впливу ставлення батьків до дітей було використано наступний методичний інструментарій:

1) Методика А. Рое та М. Сігельмана призначена для відображення ретроспективних уявлень про відносини з батьками у віці до 12-ти років і розрахована на дослідження осіб юнацького віку (від 16 до 21 року) [1].

Вона включає 100 запитань, об'єднаних у два блоки. Блок "А" спрямований на дослідження ставлень до матері, блок "В" – до батька. Методика охоплює п'ять шкал: "Любов", "Вимоги", "Опіка", "Відкинення", "Ліберальність". Шкала "Любов" дає змогу оцінити уявне емоційне ставлення матері чи батька до свого сина чи доньки, виражає прийняття дитини, позитивні стосунки з нею.

2) Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д.Леонт'єва спрямований на визначення загального осмислення життя, особливостей прояву трьох конкретних смисложиттєвих орієнтацій ("цілі в житті", "процес життя чи інтерес і емоційна насиченість життя", "результативність життя або задоволеність самореалізацією") та два аспекти локуса контролю [2].

3) Методика "Тест-Опитувальник Ways of Coping Questionnaire (WOCQ)", створена Р. Лазарусом та С. Фолкманом, адаптувана С. І. Хаїровою [4, 9 – 17]. Дозволяє виміряти ступінь прояву таких стратегій подолання як: конфронтація, дистанціювання, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, уникнення/втеча від дійсності, плановане рішення та позитивна переоцінка.

Аналіз результатів дослідження. За результатами проведеного нами емпіричного дослідження було отримано значущі кореляції (для статистичного вивчення зв'язку використовувався коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона) між ретроспективними уявленнями дітей про ставлення до них їхніх батьків та стратегіями подолання і смисложиттєвими орієнтаціями.

Розглянемо спочатку вибірку юнаків (Таблиця 1). Встановлено обернений зв'язок відкинення матері та стратегії подолання самоконтроль ($-0,713$ при $p \leq 0,01$). Ця стратегія описує зусилля, що спрямовані на регуляцію власних почуттів і вчинків. Також відомо, що саме цю стратегію люди застосовують у ситуації, які розцінюються як загрозові для самооцінки. Отримані результати дають можливість припустити, що відсутність материнської уваги до сина підвищує самооцінку дитини, формує мужність, самостійність та знижує ступінь її (самооцінки) вразливості до дії стресорів.

Таблиця 1

Кореляційна матриця зв'язків батьківського ставлення та смисложиттєвих орієнтацій (вибірка юнаків)

	Цілі	Процес	Результат	Локус Я	Локус Життя	Загальна осмисленість
Відкинення матір'ю		-0,671				
Любов батька	0,650	0,704	0,699			
Вимоги батька	0,642					
Опіка батька	0,721	0,840	0,868			
Відкинення батьком	-0,667	-0,776	-0,647			
Ліберальність батька	0,722	0,767	0,832	0,813	0,751	0,801

Примітка: всі зв'язки встановлено на рівні достовірності $p \leq 0,01$

Отже, аналіз результатів кореляційного аналізу вказує на наявність зв'язків між смисложиттєвою орієнтацією "цілі в житті" та опікою батька ($0,721$ при $p \leq 0,01$), ліберальністю батька ($0,722$ при $p \leq 0,01$). Таким чином, можна зробити висновок, що чим більше батько надає можливість синові свободи та самостійності, лояльно ставиться до його помилок, і при цьому дитина відчуває турботу та розуміння її потреб, тим більше дорослий чоловік переживає осмисленість, спрямованість та часову перспективу життя.

Наступний зв'язок, який було визначено в процесі аналізу, вказує, що відчуття непотрібності батькові, його відстороненість від переживань дитини, викликає незадоволення сином своїм життям в теперішньому ($-0,666$ при $p \leq 0,01$), дитина не може сприймати процес життя цікавим, емоційно насиченим та наповненим смислом ($-0,776$ при $p \leq 0,01$). І, навпаки, відчуття любові та опіки батька підвищує осмисленість життя ($0,650$ та $0,721$ при $p \leq 0,01$), задоволення від життя ($0,704$ та $0,840$ при $p \leq 0,01$), результативність ($0,699$ та $0,868$ при $p \leq 0,01$).

Аналіз кореляційних зв'язків стратегій подолання та компонентів смисложиттєвих орієнтацій виявив два зв'язки: прямий статично значимий зв'язок між показником локус-контролю я та стратегією подолання самоконтролем ($0,659$ при $p = 0,01$) та між цілями і самоконтролем ($0,709$ при $p = 0,01$), що є цілком зрозумілим, оскільки людині, яка вважає, що свобода вибору належить їй, то притаманні і прагнення змінити ситуацію, для якої надмірні емоції можуть виступати перешкодою.

Що ж стосується жіночої вибірки було визначено наступні результати. Найперше, варто відзначити, що ставлення батьків до доньок більшою мірою відбивається на формуванні стратегій подолання, ніж на смисложиттєві орієнтації. Результати представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

**Кореляційна матриця зв'язків батьківського ставлення,
стратегій подолання та смисложиттєвих орієнтацій (вбірка дівчат)**

	Любов матері	Любов батька	Опіка матері	Відторгнення матір'ю	Ліберальність батька
Самоконтроль	-0,482				
Дистанціювання		-0,585			
Соц. підтримка		0,529			
Переоцінка					-0,484
Цілі			0,553		0,605
Результат				-0,528	
Загальний СЖО	0,506		0,506		

Примітка: всі зв'язки встановлено на рівні достовірності $p \leq 0,05$

Отже, встановлено обернений зв'язок опіки матері та стратегії подолання самоконтроль (-0,482 при $p \leq 0,05$). Як вже зазначалось вище, ця стратегія описує зусилля, що спрямовані на регуляцію власних почуттів і вчинків. Отримані результати дають можливість припустити, що справді високий рівень батьківської опіки, розуміння батьками потреб дітей, підвищує самооцінку доньки та знижує ступінь її вразливості до дії стресорів.

Приблизно так само можна пояснити і встановлений зв'язок між любов'ю батька та стратегією подолання дистанціювання (-0,585 при $p \leq 0,05$): чим вищим оцінюється рівень розуміння батьком потреб доньки, тим рідше доросла донька застосовує саме цю стратегію, яка описує спроби відділити себе від проблеми і звести до мінімуму значимість ситуації. До речі, автори цієї методики вважають дану стратегію не адаптивною.

Любов батька сприяє застосування особистістю в подоланні стратегію пошуку соціальної підтримки (0,529 при $p \leq 0,05$). Експериментально доведено (С. Кобаса, [6]), що причинами, які стримують пошук допомоги, є можливість нанесення "шкоди" самоповазі особистості, її прагнення не погіршувати думку оточення про самого себе, небажання показувати свою слабкість. За даними С. Кобаса [6], люди, які отримують достатньо підтримки, легше долають труднощі. Отже, наявність у "арсеналі подолання" у особистості такої стратегії сприяє подоланню труднощів з найменшими витратами, мобілізує її в критичні моменти життя, позитивно впливає на психічне та фізичне здоров'я.

Наступна стратегія адаптації – позитивна переоцінка – спрямована на створення позитивного значення ситуації. К. Муздибаєв [3] наголошує на "пастиці", яка прихована в цій стратегії. Не викликає сумніву те, що надання позитивного смислу важким, негативним обставинам зменшує тиск і служить емоційним пристосуванням до цієї ситуації. В той же час таке, багато в чому штучне, перенесення уваги відволікає від вирішення конкретних практичних проблем. Проблема не вирішується, на неї просто чіпляється ярлик із позитивним знаком. Отже, для дитини, який батько надає свободу та самостійність, лояльність щодо її певних поведінкових огріхів, не притаманне застосування даної не адаптивної стратегії подолання (-0,484 при $p \leq 0,05$).

Аналіз кореляційних зв'язків стратегій подолання та компонентів смисложиттєвих орієнтацій виявив лише один обернений статично значимий зв'язок між показником локус-контролю життя та стратегією подолання конфронтацією (-0,509 при $p = 0,03$), що є цілком зрозумілим, оскільки людині, яка вважає, що свобода вибору ілюзорна і даремно що-небудь загадувати наперед, навряд чи притаманні агресивні спроби змінити ситуацію, що потребує від особистості деякої міри ворожості і ризику.

Отже, аналіз результатів кореляційного аналізу вказує на наявність зв'язків між смисложиттєвою орієнтацією "цілі в житті" та опікою матері (0,553 при $p \leq 0,05$), ліберальністю обох батьків (матері (0,605 при $p \leq 0,05$), батька (0,605 при $p \leq 0,05$). Таким чином, можна зробити висновок, що чим більше батьки надають можливість дитині свободи та самостійності, лояльно ставляться до її помилок, і при цьому дитина відчуває турботу та розуміння її потреб, тим більше доросла людина переживає осмисленість, спрямованість та часову перспективу життя. Проте, варто зазначити, що якщо діти переоцінюють ступінь лояльності батьків, то у них можуть виникнути проблеми з адекватністю планування, оскільки плани не матимуть реальної опори і не підкріплюватимуться відповідальністю за їх реалізацію.

Наступний зв'язок, який було визначено в процесі аналізу, вказує, що відчуття непотрібності власній матері, відстороненість її від переживань дитини, викликає незадоволення дитини своїм життям в теперішньому (0,757 при $p \leq 0,05$), дитина не може сприймати процес життя цікавим, емоційно насиченим та наповненим смислом (-0,528 при $p \leq 0,01$). І, навпаки, відчуття любові та опіки матері підвищує рівень загальної осмисленості життя (0,506 при $p \leq 0,05$), тобто підвищує рівень переживання онтологічної значимості життя [2, 3].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, можна зробити висновок, що ставлення батьків до дитини має визначальне значення для становлення захисної, ресурсної системи особистості. Також відзначено деякі статеві особливості зв'язку ставлення батьків та ресурсної системи.

Так, виникнення самоконтролю як стратегії подолання у хлопців більш важливе значення має ставлення матері, а саме її відторгнення. Якщо мати відштовхує дитину, не цікавиться її потребами та проблемами, це психологічно "гартує" юнака, формуючи самоконтроль як психологічний захист, відмову від емоцій та почуттів. Що ж стосується смисложиттєвих орієнтацій, то на їх формування в першу чергу мають стосунки з батьком. Саме його любов та опіка батька надає життю сина цікавості, осмисленості та емоційного насичення. Загальна осмисленість життя юнака визначається ліберальністю батька, тобто батько повинен не лише любити та опікати сина, але і створити умови для прояву його властивостей та здібностей.

У дівчат опіка матері формує стратегію подолання самоконтроль, любов батька – стратегію пошуку соціальної підтримки, а також, навпаки, стимулює уникання стратегії подолання дистанціювання. Також результати проведеного дослідження вказують на наявність зв'язків між смисложиттєвою орієнтацією "цілі в житті" та опікою матері, ліберальністю обох батьків, і підтверджують, що відчуття непотрібності матері, відсторонення її від переживань дитини, формує у дитини відчуття загального невдоволення власним життям. Також варто відзначити, що згідно отриманих результатів, отримувати задоволення від життя хлопців навчають батьки, а дівчат – матері.

Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення характеру впливу ретроспективних уявлень дітей про ставлення до них батьків на формування фізичного "Я".

Використані джерела

1. Крупська О. І. Ретроспективний погляд юнаків на своїх батьків: адаптація методики А. Рое та М. Сігельмана // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – №2. – С. 42 – 49.
2. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). – 2-е изд. – М.: Смысл, 2006. – 18 с.
3. Муздыбаев К. Стратегия совладания с жизненными трудностями. Теоретический анализ [Электронный ресурс] // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998 – Том 1 – выпуск 2. – Режим доступа до журналу : <http://www.soc.pu.ru/publications/jssa/1998/2/8>
4. Хаирова С. И. К созданию адаптированного варианта методики WOCQ / С. И. Хаирова. // Практична психологія та соціальна робота. – 2003 – №1 – С. 9 – 16.
5. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 607 с.
6. Kobasa S. C. Personality and social resources in stress resistance / S.C. Kobasa, M.C. Puccetti. // Journal of personality and social psychology. – 1983. – Vol. 56 №4. – p. 839 – 850.

Pogorilska N.

GENDER FEATURES OF ATTITUDE PARENT TO THE CHILD AS A COMPONENT OF PSYCHOLOGICAL RESOURCE OF PERSON

This article is devoted to the problem of the influence of parental attitudes on the development of psychological resources as coping strategies and purport. The article present empirical study of this influence. The review of the scientific literature of domestic and foreign psychologists on the influence of parents on the strategy of coping and life purport orientation. For opening characteristics of parents attitudes to boys and girls were involved in research for 30 persons male and female adolescents. To realize the goal was applied three methods: method A. Rohe and M. Sihelman designed to reflect retrospective perceptions of relationships with parents at the age of 12 years and is designed to study people adolescence (16 to 21), test life purport orientation D. Leontyev aimed at an overall understanding of life, characteristics display three specific purport and Test Questionnaire Ways of Coping Questionnaire (WOCQ), created by R. Lazarus and S. Folkman, S., for measure coping strategies. The correlation analysis was used to calculate the results.

It was found that the emergence of self-control as a strategy to overcome the boys more important is the attitude of the mother, specially her rejection. First of all, life purport orientation much depend on father's love and care has life and meaningfulness son's curiosity, liberal father contributes to the overall meaningfulness of life. If the father give his son freedom and independence, loyal attitudes to his mistakes, adult man will have feel meaningful, direction and time perspective of life.

For the sample of women determined that each parent gets the role: mother's love influent for feelings of enjoyment of life, and his father taught to use the strategy for social support and no to use coping strategies avoidance and distancing. The high levels of father's care, his understanding the needs of children increases daughter's self-esteem and reduces its degree of vulnerability to stressors.

According to the results, the father teach his son, the mother teach her daughter to receive enjoying of life.

Key words: gender features of attitude of parents to the child, coping strategies, life purport orientation.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2014